

Nyt fra historisk videnskab

NEKROLOGER

Holger Hjelholt

12.11.1887 – 21.5.1977

Ved Holger Hjelholts død mistede vi den sidste af de videnskabeligt produktive historikere der blev voksne før 1914, Erslevs, Steenstrups og Fridericias elever. Han var bogstavelig en mand af den gamle skole.

Han blev født i begyndelsen af provisorietiden i et grundtvigsk landsbyhåndværkerhjem på Sydfyn hvor han boede til han var 18 år. Indtrykkene fra denne tid prægede ham for bestandig, religiøst og på anden måde. Hans far var en politisk vågen venstremand, hans mor elskede poesi og historie, og læreren i Vormark grundtvigske friskole fortalte så Danmarkshistorien blev levende for drengen. Han blev student 1906 fra Hesselager latinskole, begyndte af interesse for politik at studere statsvidenskab – han var dengang optaget af Henry George's ideer – men han foretrak snart cand. mag.-studiet med historie som hovedfag, tysk og dansk som bifag. Fridericia fik ham til at tage speciale i tysk historie i 19. årh. og sørgede for at hans første lille arbejde, en anmeldelse af nyere Pascallitteratur, blev optaget i HT 8. r. III. 1912 blev Hjelholt kandidat, 1913 fik han universitetets guldmedaille for sin besvarelse af en prisopgave om Augustenborgerne, og samme år blev han ansat i rigsarkivet. Der blev han til han som overarkivar og chef for 1. afdeling lod sig pensionere 1956. Under Axel Linvalds ophold i Sverige 1943–45 var han konstitueret rigsarkivar. Han søgte 1934 forgæves rigsarkivarembetet og konkurrerede 1936 uden held om professoratet efter Aage Friis. Navnlig den første skuffelse kunde han tale om med bitterhed. Skønt han havde både lune og selvironi var hans gemyt ikke ukompliceret harmonisk.

Hjelholt var en myreflottig skribent. Hans bibliografi rummer af historiske arbejder 15 selvstændige skrifter, deraf tre tobinds, en halv snes bidrag til samleværker, 16 afhandlinger og henvend 60 småstykker, anmeldelser og nekrologer i HT foruden mange afhandlinger i andre tidsskrifter – de vigtigste i Sønderjyske Årbøger – samt 14 bidrag til Danske Magazin. Så var han endda medredaktør af 4 store historiske værker, 1911–20 en flittig medarbejder ved georgeistiske publikationer og skrev indtil sine seneste år talrige kronikker og andre artikler til dagblade. De kønneste af dem er små erindringskitser, gerne om hans barndom og barndommens sydfynske egn som han elskede og hele livet bevarede forbindelsen med. Han skrev i 1947 om deltheden i sindet hos dem der som han var rykket op af deres naturlige grobund, og hans eget sind var vist delt til hans død.

Næsten alle Hjelholts vigtigste arbejder er udførligt anmeldt i HT. Et af de bedste er *Falsters Historie* til ca. 1800 (I–II, 1934–35), værdifuld især ved den fyldige skildring af bøndernes liv og landbruget. Det meste af hans produktion handler om Sønderjylland. Allerede som dreng fik han interesse for sønderjysk historie, og genforeningen gav ham den afgørende tilskyndelse til at forske i emnet. Ved Sønderjylland forstod han hele Slesvig som han ønskede genforenet med Danmark. Efter Danmarks befrielse virkede han i pressen og skriftet *For Sydslesvigs frihed* (1947) sammen med Knud Fabricius for, at Sydslesvig kunde få lejlighed til at »orientere sig mod nord« og »vende tilbage til sin fortid«, til »det sande slægtskab« med det folk hvis mentalitet lå sydslesvigerne langt nærmere end de væsensfremmede preussers. Hans standpunkt var historisk begrundet og be-

fæstet gennem mange års studier. Han sympatiserede tilsyneladende mere med tyskdannede kongetro statstjenere som Carl Moltke og Fr. v. Pechlin der vilde bevare det dansk-tyske monarki og som ikke gik på akkord med slesvigholstenerne, end med de danskere der i dette og forrige århundrede vilde dele Slesvig.

Hans første store sonderjyske arbejde var disputatsen *Den danske sprogordning og det danske sprogstyre i Slesvig mellem krigene* (1923), en grundig og klar redegørelse for sprogreskripterens motiver og gennemførelse. Hertil slutter sig nogle tidsskriftafhandlinger og en biografi af Regensburg, færdigskrevet kort før Hjelholts død. Fremhæves bør også et resultat af forarbejderne til hans afsnit (fra 1940-42) om tiden 1660-1805 i den store *Sønderjyllands Historie*: en skarpsindig polemik mod Erslev i HT 10. r. IV, udvidet i bogen *Inkorporationen af den gottorpske del af Sønderjylland i Kronen 1721* (1945). Hjelholt er en af de få af Erslevs elever der har søgt at rokke mesterens overvældende autoritet, men hans resultat er omstridt. Blandt hans bedste værker er også *Sønderjylland under Treårskrigen* (I-II, 1959-62). Fremstillingen er mere levende end i hans fleste andre skrifter. – En gruppe af hans arbejder om det slesvigske spørgsmål giver væsentlige bidrag til ikke-dansk historie. Hans »inderlige ønske« om »Højnordens enhed« gav ham interesse for den tyske enhedsbevægelse og han var optaget af problemet statsmoral contra privatmoral. Begge dele belyste han i *Heinrich v. Treitschke og Slesvig-Holsten. Tysk liberalisme og Bismarcks politik i det slesvig-holstenske spørgsmål* (1928, på tysk 1929), som indeholder adskilligt der var nyt også for tyske læsere. Hjelholts dechiffrering af et vigtigt Treitschkemanuskript som kun består af stikord var en ikke ringe bedrift – et arbejde for karlfolk sagde Svend Aakjær. Svagere er *British Mediation in the Danish-German Conflict 1848-50* (I-II, 1965-66) og *Great Britain, the Danish-German Conflict and the Danish Succession 1850-52* (1971). Udenrigspolitisk historie som den dyrkes nu lå ham temmelig fjernt. Han bringer i de to værker som i sine fleste bøger mange nye detaljer fra utrykte kilder, men fremstillingen er i hovedsagen indskrænket til hvad der umiddelbart fremgår af den diplomatiske korrespondance, der refereres udførligt. Man savner navnlig en forklaring på den engelske regerings holdning som et led i Englands almindelige udenrigspolitik og en mere indgående analyse af den europæiske situation og dens betydning.

Man mærker i Hjelholts skrifter hans sympati for adskillige af de personer han skildrer, især dem der kæmpede for en idé, dem med »en ren og ædel karakter« som Regensburg. Det er karakteristisk for Hjelholts historicopfattelse, at han jævnlig modstiller ret og uret, den statsretlige, den historiske og den moralske: Augustenborgernes arvekrav på Slesvig efter den kongelige mandslinie, som Erslev forsvarede, var uberettiget fordi kongelovens arvefølge gjaldt i hele Slesvig fra 1721; Danmark har den historiske ret til det udelte Sønderjylland, selv om det som han i sin argumentation efter 1945 indrømmede måtte afhænge af sydslesvigernes ønske om Sydslesvig blev forenet med Danmark; det var moralsk forkasteligt at præster og embedsmænd i Sønderjylland under oprøret brød deres ed til kongen, også hvis de var overbeviste slesvigholstenerne. Hjelholt var utvivlsomt tilfreds når han mente at have vist læserne at Danmark havde retten på sin side overfor slesvigholstenerne og de tyske magter. Han vilde som historiker tjene »sandhed og retfærdighed«, men han manglede undertiden blik for at andre synspunkter og vurderinger end hans egne kunde være berettigede.

Som videnskabsmand var Hjelholt udpræget arkivforsker. Han arbejdede helst med utrykte og om muligt hidtil uudnyttede kilder som han refererede præcist og gerne udførligt. I mindre undersøgelser af begrænsede problemer hvor han kendte alle eller næsten alle kilder kunde han overbevise ved skarpsindighed og grundig dokumentation. I de fleste af hans større arbejder savnede både danske og udenlandske kritikere ikke uden grund vurderende konklusioner af de mange detaljer, eller de beklagede at det

begrænsede område som hans kilder belyste ikke var sat ind i en større forklarende sammenhæng. Han var tilsyneladende bange for at komme på usikker grund hvis han bevægede sig ud over de kilder han kendte tilbunds og det som direkte og umiddelbart kunde sluttes af deres text, og han skyede både videregående konklusioner og de hypoteser som nødvendigt indgår i historiske forklaringer. Hans arbejder er ikke udelukkende men overvejende deskriptive, og de yngre historikere der vil studere veldefinerede problemer og ønsker at kombinere beskrivelse med analyse og forklaring kan nok finde hans arbejdsmåde noget gammeldags. Men alle må respektere hans redelighed og anerkende værdien af de mange nye oplysninger hans forskning har givet os.

Hjelholt modtog adskillige tegn på faglig anseelse som han satte pris på. Han blev 1937 medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og var dets forstander 1960-65, fra 1952 var han medlem af Videnskabernes Selskab og 1945-63 af Den danske historiske forenings bestyrelse; 1954-62 var han foreningens formand.

Poul Bagge

Arkivar Karen Marie Olsen

21.11.1921 — 23.12.1977

Med Karen Marie Olsens død den 23. december 1977 mistede dansk arkivvæsen en af sine mest inspirerende og dynamiske medarbejdere.

Efter studentereksamen fra Åbenrå Statsskole tog hun til København, hvor hun i 1951 blev cand. mag. i dansk og tysk. Allerede tre år forinden havde hun fået udgivet Åbenrå Bymål, en bog der ved sin metode, emnevalg og stringens placerede Karen Marie Olsen som en af vore førende unge sprogforskere.

Ved ægteskabet med den senere landsarkivar Gunnar Olsen måtte hun for en tid helige sig familielivet og stod ved dennes tidlige død i 1962 overfor den svære opgave at skulle videreføre hjemmet. Samme år tiltrådte hun en stilling ved Rigsarkivet, hvorved hendes bane for alvor drejedes ind på den historiske forskning. Medvirkende hertil har sikkert været den inspiration, der udgik fra hjemmets omgangskreds af unge historikere, kendt som Historikergruppen.

På forbilledlig vis forenedes hendes sproglige og historiske viden i udgivelserne af 1600-tallets tingbøger, nemlig Herlufsholm Birks tingbog 1616-19 og 1630-33 samt Sokkelund Herreds tingbog 1632-34 og 1634-36. Ved afslutningen af disse arbejder i 1974 modnedes tanken om at gøre dette omfattende kildestof lettere tilgængeligt for forskningen. Midlet hertil var et registreringssystem, hvor Karen Marie Olsen i en orlovsperiode det sidste år før sin død bearbejdede det kultur- og landbrugshistoriske materiale i tingbøgerne, mens professor Ole Fenger og professor John Kousgaard Sørensen stod for tilsvarende systemer for henholdsvis det retshistoriske og det filologiske stof. Registreringsmåden blev gjort så almen, at den også vil kunne anvendes på andre retskilder. Det var derfor en personlig opmuntring og påskønnelse, at Det humanistiske Forskningsråd i efteråret 1977 bidrog økonomisk til at arbejdet kunne fuldføres.

For at bringe værdien af tingbøgerne som kulturkilde ud til videre kredse, gav Karen Marie Olsen i en række skitser, udført med vidneerklæringer som baggrund, en beskrivelse af hverdagen på landet i 17. århundrede. Selv om en sidste gennemgang af manuskriptet manglede, foreligger det dog i en sådan form, at det nu vil blive søgt udgivet.

Ret hurtigt efter sin tiltrædelse ved Rigsarkivet knyttedes Karen Marie Olsen til sektionen for privatarkiver, siden 1972 etableret som selvstændig afdeling. Hendes betydelige evner til at komme i kontakt med folk uanset deres sociale baggrund var her af stor betydning for indsamlingsarbejdet, ligesom hendes iderigdom og pædagogiske evner overfor nye medarbejdere var en daglig inspiration. Mange yngre kolleger kan takke hende